

Оны кабыл етиў дәрежеси тынлаўшының улыўмалық мәдениеті хәм музыкалық таярлық дәрежесине байланыслы болады. «Музыка шығармасының толық хәм тереңнен түсинилиўи - композитор хәм атқарыўшы шеберлигинен дерек береді. Сол тәризде тынлаў процесі, тынлаўшының тәрбиясы, индивидуал қабилетлери хәм таярлығы менен бириктирилген жағдай деп жуўмақ шығарылады» [7].

Бирақ, көп жыллардан берли елимизде музыка пәніне, улыўма музыкаға болған қызығушылық оқыў орынларының оқыўшыларында бар, деген менен бул тараўға болған итибар негедур кемейип бармақта. Анығырағы, барлық оқыў орынларында хәптесине 2 саат оқытылыўы керек болған пәнлер қатарынан ол өз үлесин толық ала алмаған. Нәтийжеде, музыкаға қызығушы, музыкалық уқыбы бар оқыўшылар мектептерде шөлкестірилген қосымша музыка дөгереклерине барыўға мәжбүр болады. Ол жерде де өзине керекли билимди толық ала-алмағандықтан, балалар музыка мектептерине барады. Балалар музыка хәм көркем өнер мектептери оқыўшының уқыбы менен емес, ал, ондағы талантты менен ислеседи. Ол жерде оқыўшыға бир музыка шығармасы бериледи хәм оны атқарыў усыллары үйретиледи. Оқыўшы болса тек ғана музыка шығармасын устазы үйреткендей етип орынлаўға хәрекет етеди. Егерде оқыўшы талантлы болса дәслеп еситиў қабилети арқалы, кейин болса нота жазыўы арқалы үйретиледи.

Усы орында оқыўшы улыўма билим беріў мектептеринде шөлкестірилген музыка дөгереклери ямаса балалар музыка хәм көркем-өнер мектептеринен өзи урын зәрүр болған билимди толық аладыма? – деген орынлы сораў пайда болады. Бул бойынша рус илимпазы Э.А.Сукачева өзиниң илимий жумысында «Музыка билим беріў мекемелеринде музыкалық уқыбы бар оқыўшыларды таярлаўды шөлкестіриў жағдайы-

ның анализи, хәзирги ўақытта жас мектеп оқыўшылары арасында музыкалық уқыпты раўажландырыўға итибар берилмей атырғандығын көрсетеди. Бул усы процесстиң педагогикалық әмелияттағы әхмийетине қарамай, өз имканиятларын толық әмелге асырмағандығынан дерек береді» [8] - деген пикирлерин билдирип өтеди. Демек уқыпты оқыўшы өзіндеги музыкаға деген қызығушылығын илимий жантастылар арқалы қандырыўға болған ықласы үстин болғандықтан, биз келтирип өткен дөгерек хәм оқыў орынларының оқытыў усыллары қанаатландырмай, ол жерди тәрк етеди хәм өзіндеги раўажланыўы зәрүр болған уқып жасырын халға өтеди.

Буннан көриўимиз мүмкин оқыўшылардағы түсиниў қабилети тәлим тараўындағы жетискенлик пенен үзликсиз байланыслы болса да, оқыў процесинде балаларда түсиниктиң жетиспеўшилиги көпшилик жағдайларда итибарсыз қалдырылады. Негизинде оқытыў барысында факторларды түсиниў зәрүр әхмийетке ийе есапланады. Себеби, оқыў хәм түсиниў қабилетлериниң раўажланыўы, оқыўшылардағы уқыпшылықты ерте анықлаў имканиятларын жақсылайды. Қалаберди, мақсетли тәризде әмелге асырылған тәлим процесиндеги когнитив жантастылар, келешекте жүзеге келиўи мүмкин болған хәр қандай турмыслық машқалалардың алдын алыўы ямаса машқалалардың салмағын кемейтиўи мүмкин.

Жуўмақлап айтқанда ерте жастан баслап алып барылатуғын хәр қыйлы оқытыў түрлери оқыўшыларда когнитив дөретіўшилик профилин характерлеўдиң дәслепки зәрүр қадеми болып есапланады. Ал, оқыўшылардың ойлаў, пикирлеў сыяқлы қабилетлерин раўажландырыўда, олардың дөретіўшилик қабилетлери жетилісип, уқыпшылықтарының артыўы, халқымызда келешекке болған жарқын үмиттиң пайда болыўына себепши болады.

Әдебиятлар

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Тошкент: 2021, 230-б.
2. Хасанбоев Ж., Тўрақулов Х., Хайдаров М. ва бошқалар. Педагогика фанидан изоҳли луғат (қайта ишланған нашри). – Тошкент: 2009, 450-б.
3. Компетенция нима дегани? www.idum.uz
4. Шарипова Г.М., Асамова Д.Ф., Ходжаева З.Л. Музыка ўқитиш назарияси методикаси ва мактаб репертуари (ўқув қўлланма). –Тошкент: 2014, 86-б.
5. Хасанбоев Ж., Тўрақулов Х., Хайдаров М. ва бошқалар. Педагогика фанидан изоҳли луғат. (қайта ишланған нашри). – Тошкент: 2009, 450-б.
6. Дьяченко И.Ю. Теория и методика музыкального воспитания (учебное пособие). –Тюмень: 2014, -С. 44, 45.
7. Қодиров Р.Ғ. Музыка психологияси (ўқув қўлланма). –Тошкент: 2005, 7-б.
8. Сукачева А.Э. Педагогические условия развития музыкальной одарённости у детей младшего школьного возраста. Автореферат Воронеж-2009. -С. 3.

РЕЗЮМЕ. Мақолала ўқувчиларнинг иктилорини ривожлантиришда мусикий тарбиянинг аҳамияти ва таълим жараёнида когнитив ёндашувнинг ҳусусиятлари хақида сўз юритилди.

РЕЗЮМЕ. В статье говорится о значении музыкального образования в развитии одаренности учащихся и особенностях когнитивного подхода в образовательном процессе.

SUMMARY. The article is about the importance of musical education in the development of student talents and the specific of the cognitive approach in the educational process.

TA'LIM TIZIMIDA "E-LEARNING"NI SAMARALI QO'LLASH VA ELEKTRON AXBOROT RESURUSLARI VA TA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH TAMOYILLARI

B.B.Prenov – *fizika-matematika fanlari doktori, dotsent*

B.J.Atabaeva – *assistent o'qituvchi*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: elektron ta'lim, elektron ta'lim resurslari, kompyuter texnikasi, telekommunikatsiya vositalari, o'quv nashrlar, ta'lim vositalari, texnik vositalar.

Ключевые слова: электронное обучение, ресурсы электронного обучения, компьютерная техника, учебные издания, образовательные инструменты, технические средства.

Key words: electronic education, electronic educational resources, computer equipment, telecommunications, educational publications, educational tools, technical means.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini mazmunan yangilash, axborotlar globallashtan bir davrda mazkur ta'lim tizimida pedagogik faoliyat yuritayotgan pedagog xodim ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni modernizatsiyalash, mazkur jarayonga innovatsion texnologiyalarni qo'llashga oid metodik bilim, ko'nikma va malakalarini yangilash bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri sanaladi.

Oliy ta'lim muassalarida pedagogik faoliyat yuritayotgan pedagog xodimlarning ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishini modernizatsiyalash, maqsadga muvofiq tashkil etishga zamin yaratadigan o'quv-metodik majmua, elektron darsliklar, o'quv kurslari bo'yicha sillabus yaratish orqali talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish, ta'lim samaradorligiga erishish uchun zarur bo'lgan metodik bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish va yangilash,

ularni davlat talablari va jahon ta'lim standartlari darajasiga ko'tarish islohotlar davrining asosiy masalalaridan biri hisoblanadi [1].

Hozirgi davrda kompyuter va telekommunikatsiya, texnika va texnologiyalarning potentsialini ta'limga qo'llash, zamonaviy Oliy ta'lim tizimining asosiy tendensiyalaridan biri bo'lib qolmoqda. AKT ni rivojlantirish va ulardan foydalanishning jahon amaliyoti, birinchi navbatda axborotlashgan jamiyat sharoitida ta'lim jarayonini an'anaviy shaklini o'zgartirishni oshkora tendensiyasini namoyish etishdir. YuNESKO mutaxassislarining ta'rifiga binoan: "E-learning - Internet va multimedia yordamida ta'lim olish orqali o'rganish". Birinchi marotaba E-Learning (Elektron ta'lim) atamasi (professional muhitda) 1999-yilning oktabrida Los Anjelesda o'tkazilgan SVT Systems seminarida qo'llanilgan [1].

Elektron ta'lim yoki E-Learning keng ko'lamda qo'llanilayotgan elektron texnologiyalarni (televideniye, radio, kompakt-disk, mobil aloqa, Internet va hokazo) umumiy ta'rifi sifatida ham qo'llaniladi. Bunda asosiy e'tibor Internet orqali o'qitishga yo'naltirilgan.

Elektron ta'lim quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- shaxsiy kompyuter, PDA, mobil telefon, DVD-pleyer, televizor yordamida elektron materiallar bilan mustaqil ishlash;

- uzoqdan (masofaviy) ekspert (o'qituvchi)dan, maslahat, mulohazalarni olish, masofaviy ta'sir o'tkazish imkoniyati;

- umumiy virtual o'quv faoliyatini olib boradigan tarqatuvchilar (ijtimoiy tarmoqlar) jamoasini yaratish;

- elektron o'quv materiallarini o'z vaqtida yetkazib berish;

- elektron o'quv materiallari va texnologiyalari uchun standartlar va spesifikatsiyalar, masofaviy ta'lim vositalari;

- barcha talabalarining axborot madaniyatini shakllantirish, takomillashtirish va zamonaviy axborot texnologiyalarini o'zlashtirish, ularning oddiy faoliyat samaradorligini oshirish;

- innovatsion ta'lim texnologiyalarini rivojlantirish va ommalashtirish, ularni o'qituvchilarga o'tkazish;

- ta'lim veb-resurslarini rivojlantirish imkoniyati;

- dunyoning istalgan nuqtasida joylashgan zamonaviy bilimlarni olish uchun istalgan vaqtda va istalgan joyda imkoniyat yaratishdan iborat.

Elektron ta'lim tizimini tashkil qilishni uning tashkil etuvchilari kompleksini aniqlash bilan amalga oshirish kerak. Hozirgi kundagi mavjud elektron ta'lim tizimi asosan 3 qismdan tashkil topgan: boshqarish texnologiyalari, xizmatlar va axborot resursi.

Kompyuter texnologiyalariga asoslangan elektron ta'lim tizimi, ma'lum bir darajada texnik infrastrukturaga ega bo'lishi lozim, ya'ni ta'lim muassasasida kompyuter texnik ta'minoti va kompyuter tarmoqlari ishlari yaxshi yo'lga qo'yilgan bo'lishi kerak. Agar kompyuter texnik ta'minoti darsliklarni joylashtirish va saqlashda ishlatilsa, kompyuter tarmoqlari bu materiallarga murojaat qilishni ta'minlaydi.

Elektron ta'limning samarador bo'lishida o'quvchilarga qiziqarli axborot resurslarini yetkazib berish usuli va kursning strukturasi katta ahamiyat kasb etadi. Elektron ta'limni o'quvchilarga qiziqarli bo'lishlik muammosini qisman uni elektron o'quv resurslar bilan to'ldirish hisobiga yechish mumkin. Bunda asosan elektron resurslar sifatiga katta e'tibor qaratish lozim. Talabalarga qiziqarli bo'lmagan kurslar to'liq o'rganilmaydi. Kursning talabalarga qiziqarli bo'lishining yana bir tomoni, uning tashkiliy tomonidir. Bu nima degani? Yaxshi kurs odamni zeriktirmaydi va o'zidan uzoqlashtirmaydi. Shuning uchun kurs shunday yaratilishi lozimki, uni o'qishga kirgan talabaga zerikarli bo'lmasligi kerak. Undagi o'quv materiallari talabaga oldindan ma'lum va sodda bo'lmasligi lozim. Masalan, talaba kursni o'qishga kirishidan avval test topshiradi

va shu test natijasiga ko'ra talabaga maxsus o'quv dasturi tayyorlanadi. Bu dasturda talaba biladigan mavzularni olib tashlab, yaxshi bilmaydigan mavzularga ko'proq e'tibor beriladi. Shu bilan birga talaba zarur bo'lsa dasturda o'chirilgan mavzularni ham ko'rishi mumkin. Talaba kursni yopiq model sikli (bilimni baholash-o'rganish-bilimni baholash - korrekcirovka qilingan kurs-bilimni baholash) bo'yicha bir necha marta takrorlashi mumkin. Sikl talaba kursni butunlay o'zlashtirguniga qadar davom ettiradi.

Elektron ta'lim tizimini tashkil etishda yana bir muhim tomoni kursni o'zini tashkil qilishga katta e'tibor berish kerak. Agar bunda hatoliklar mavjud bo'lsa, elektron ta'lim tizimini barbad bo'lishiga olib keladi.

Ma'lumki, har qanday o'qitish jarayoni uchta muhim elementni o'z ichiga oladi: o'qitish maqsadi, kurs mavzulari va olgan bilimlarni baholash tizimi. O'qitish maqsadini va olgan bilimlarni baholash tizimini aniqlamasdan o'qitish ma'nosizdir. Elektron ta'limda kursning ma'lum konsepsiyasini qayta-qayta takrorlash, har bir takrorlashda olgan bilimiga mos ravishda baho olish talabani kursdan uzoqlashtirmaydi, aksincha bilimni yuqori darajaga chiqarishga undaydi.

Elektron ta'limning texnologik platformasi o'z ichiga bir necha asosiy tashkil etuvchilarni oladi. Birinchi navbatda bu o'qish programmasini tashkil etuvchi va boshqaruvchi dasturiy tizimdir.

Bu tizimning birinchi funksiyasi talabalarga kerakli kursni tanlash va mustaqil o'rganish imkoniyatini yaratish. Bu yerda kurslarni yoki o'qitish modullarini guruhlashtiruvchi dasturiy vosita talabalarga shaxsiy o'qish programmasini tuzish imkoniyatini beradi.

Tizimning ikkinchi funksiyasi professor-o'qituvchilar uchun mo'ljallangan bo'lib, bu yerda kursni boshqarish bo'yicha, kurs bo'yicha mashg'ulot o'tkazish jadvalini tuzish, ko'rsatma berish va ma'murlashtirish ishlarini rejalashtirish amalga oshiriladi. Bunda eng muhimi standartlar hisoblanadi: elektron ta'lim uchun dasturiy vositalar ishlab chiqarishning texnologik standartlari; o'qish jarayonining standart, elektron ta'limni o'quv resurslari bilan to'ldirish standartlari. Bunday standartlarni yaratish va qabul qilish bilan juda ko'plab katta kompaniyalar shug'ullanadi. Shu jumladan IBM kompaniyasi ham aktiv ishtirok etadi. Bunday standartlardan biri SSORM (Shareable Sotent Object Reference Model) standart bo'lib, u elektron ta'limni avtomatlashtirish modeli bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim muassasalarida masofaviy elektron ta'limni joriy etish o'qitish tizimi konsepsiyasi va infrastrukturasi tashkil etishni, o'quv dasturlarini, test olish va ta'lim samaradorligini aniqlash tizimlarini ishlab chiqishni talab etadi.

Elektron ta'limning zamonaviy texnologiyalari doimiy ravishda ta'limning interaktiv xizmatlarini ko'rsatish imkoniyatiga ega. Biroq, masofaviy ta'lim loyihalarini tatbiq etishda ma'lum bir qiyinchiliklarga duch kelinadi [2]. Shulardan ba'zilari:

- o'quv kursni kompyuterlashtirish uchun uni qanday ishlab chiqish lozim;

- o'quv jarayoni qanday tashkil etilsa, u to'la kompyuterlashadi;

- o'quv materialni qaysi qismida kompyuter texnologiyalarini qo'llash va kompyuterdan foydalanishni qaysi ko'rinishda tatbiq etish kerak;

- qanday va qaysi vositalar bilan talabalar bilim va ko'nikmalarni mustahkamlash darajasini baholash va ularni bilimini nazorat qilish mumkin;

- pedagogik va didaktik masalalarni tatbiq etish uchun qaysi axborot texnologiyalarni qo'llash kerak.

O'quv kursni o'qitishni kompyuter texnologiyasiga yuklash uchun kurs o'qituvchisi faqat predmet sohasiga tegishli materiallarnigina bilib qolmasdan, u yaxshi metodist, bilimlarni tizimlashtirish bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishi, axborot texnologiyalarining imkoniyatlaridan

xabardor bo'lishi, shuningdek kompyuter texnika va texnologiyasining qanday vositalari bilan u yoki bu didaktik usulga erishish mumkin ekanligini bilishi lozim. Bundan tashqari kurs o'qituvchisi o'quv jarayonini ta'minlovchi amaliy dasturiy ta'minot yaratishi uchun kerak bo'ladigan kompyuterlarning texnik va dasturiy ta'minoti haqida ham chuqur bilimga ega bo'lishi kerak. Chunki kompyuterni o'quv kursga jalb etish uchun uni dasturiy ta'minotini yaratish kerak bo'ladi. Axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga tatbiq etish uchun shu o'quv kursiga doir dasturiy ta'minot yaratish va undan foydalanish lozim bo'ladi. O'quv kursiga doir dasturiy ta'minotni o'ziga xosligi shundan iboratki, u o'zida o'qituvchining didaktik va uslubiy tajribalarni qamrab oluvchi materiallarni aks ettiradi.

O'qitish loyihalarini tatbiq etishda axborot texnologiyalari asosiy dominant rolini o'ynaydi. Shuning uchun loyiha tatbiqining birinchi bosqichida AKT infrastrukturasi yaratish, LMS tizimlarini tanlash, kerakli litsenziyalar olish kabi masalalarni yechish kerak bo'ladi [4].

Elektron ta'limni samarali yo'lga qo'yish uchun quyidagi 8 ta jihatga alohida e'tibor qaratish lozim: [7]

1. *Tashkiliy jihat* - elektron ta'lim tashkiliy jihatdan o'z ichiga ma'muriy va akademik, shuningdek, elektron ta'lim masalalarida talabalarga yordam ko'rsatish masalalarini olish lozim.

2. *Elektron ta'limni boshqarish* - bu ta'lim muhitini ta'minlash va axborotni taqsimlash hisoblanadi.

3. *Texnologik jihat* - elektron ta'lim muhitida infrastruktura masalalarini o'rganadi va infrastrukturani, uskunaviy va dasturiy ta'minotni rejalashtirish ishlarini amalga oshirishni talab qiladi.

4. *Pedagogik jihatga* elektron ta'limning va ta'lim olish masalalari kiradi. Bu yerda kurs tarkibini, auditoriyani tahlil qilish, maqsadlar, vositalar, dizayn, tashkilot strategiyasi va o'qitishni ishlab chiqish bilan bog'liq bo'lgan masalalar ko'rib chiqiladi.

5. *Axloqiy jihat* - elektron ta'limning axloqiy jihatini ijtimoiy va siyosiy ta'sirlarga, madaniy xilma-xillikka, ogohlantirish muammolariga, shuningdek, geografik xilma-xillikka, talabalarining xilma-xilligiga, raqamli bo'linishga, axloqiy va huquqiy masalalarga taalluqli bo'ladi.

6. *Interfeys dizayni* - o'z ichiga elektron o'qitish dasturining umumiy ko'rinishini oladi. Interfeys dizayni sahifa va tarkibining dizaynidan, navigatsiyadan, qulaylik va testlashdan iboratdir.

7. *Resurslar bilan ta'minlash* - elektron ta'limning ushbu jihatini o'z ichiga online ta'minotni va to'liq o'qitishni ta'minlash uchun zarur bo'lgan resurslarni oladi.

8. *Tahliliy jihat*-elektron ta'limni baholash o'z ichiga talabalarni o'qitishni va ta'lim muhitini baholashni oladi. Bu jihatlar barcha turdagi masofaviy ta'lim tizimlarini yaratishda bosh omil bo'lib xizmat qiladi [3].

Elektron ta'lim resursini yaratish ta'lim jarayonini individuallashtirish va differensiallash, talabaning o'quv faoliyatini o'zi nazorat qilish va to'g'ri yo'naltirish, kompyuterning hisoblash imkoniyatlaridan foydalanish tufayli o'quv vaqtini tejash, o'quv materiallarini vizuallashtirish, o'rganilayotgan ta'lim jarayonlarni modellashtirish, ularni imitatsiyalashtirish, turli pedagogik vaziyatlarda optimal qaror qabul qilish malakasini shakllantirish, fikrlashning aniq bir shakli (ko'rgazmali-obrazli, nazariy)ni rivojlantirish, bilish faoliyati madaniyatini shakllantirish kabi imkoniyatlarni beradi. Bugungi kunda o'quv jarayonida elektron o'quv materiallarini namoyish etishda videoproektordan keng foydalanilmoqda. Undan foydalanish uchun odatda monitor qurilmalari va avvaldan tayyorlangan o'quv materialining taqdimoti bo'lishi kerak. Namoyish etiladigan materiallarni kompyuterning turli xil dasturiy ta'minotlari: Word, excel, Power Point, Corel Draw va boshqalar yordamida tayyorlash yoki professional darajada yaratilgan tayyor

elektron darsliklardan foydalanish mumkin. O'quv materialini kamchiliklarini tezda tuzatish, zarur o'zgartirishlar kiritish, takomillashtirib borish imkonining borligi, materialni kompyuter yordamida turli ko'rinishda tayyorlash mumkinligi, rangli tasvirlardan foydalanish, ularni jonlantirish va harakatlantirish imkoniyatining mavjudligi elektron taqdimotning afzalliklaridan biridir. Sahifalarni taqdimot ko'rinishida yaratishda amaliy dasturiy ta'minotlar guruhiga kiruvchi Power Point dasturi alohida imkoniyatlar taqdim etadi. PowerPoint dasturi Microsoft firmasining WINDOWS qobig'i ostida yaratilgan bo'lib, ushbu dastur bugungi kunda prezentatsiyalar (taqdimot qilish, ya'ni tanishtirish) bilan ishlash uchun eng qulay bo'lgan dasturiy vositalardan biridir [2].

Zamonaviy o'quv elektron nashrlarni tahlil etish ularning murakkab tuzilishga ega bo'lib, klassifikatsiyaga muhtojligini ko'rsatdi. Elektron o'quv nashrlar klassifikatsiyasi asosida ham o'quv, ham elektron hamda dasturiy vositalar klassifikatsiyalarining umumiy metodlari yotadi:

O'quv nashrlari quyidagi turlarga bo'linadi [2]:

-o'quv jarayonidagi ahamiyati va o'rnini belgilovchi funksional xususiyatiga ko'ra;

- maqsadiga ko'ra;

- taqdim etiluvchi axborot xarakteriga ko'ra;

- matnning tashkil etilishiga ko'ra;

- ifoda etilish shakliga ko'ra

Elektron nashrlar quyidagi turlarga bo'linadi:

- bosma ekvivalentining mavjudligiga ko'ra;

- asosiy axborot tabiatiga ko'ra;

- maqsadiga ko'ra;

- tarqatilish texnologiyasiga ko'ra;

- elektron nashr va foydalanuvchi orasidagi muloqot xarakteriga ko'ra;

- davriyligiga ko'ra;

- strukturasi ko'ra.

Hozirgi vaqtda o'quv nashrlarining to'rt xil turdagi nashrlarni o'z ichiga oluvchi tipologik modeli mavjud bo'lib, bularga:

• Dasturiy-uslubiy (o'quv rejasi va dasturlari);

• O'quv-uslubiy (uslubiy ko'rsatmalar, yo'riqnomalar);

• O'qituvchi (darsliklar, o'quv qo'llanmalari, ma'ruza matnlari);

• Yordamchi (praktikumlar, masala va mashqlar to'plamlari).

Elektron axborot resurslari va ta'lim vositalaridan foydalanish. Elektron ta'lim resurslari zamonaviy axborot texnologiyalari muhitida o'qitishning didaktik, dasturiy va texnik interfaol majmuasidan tashkil topadi. Elektron ta'lim resurslari an'anaviy majmualaridan farqliroq, o'qitishning kompyuter va an'anaviy texnologiyalari birligi sifatida namoyon bo'ladi. Elektron ta'lim resurslari asosida o'quv jarayonini tashkil etishda multimedia texnologiyalarining qo'llanilishi ta'lim oluvchilarga o'qishga qiziqishni yanada o'ttiradi, ta'limning interaktiv xususiyati asosida qo'llanilishi ta'lim oluvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va o'quv materiallarini o'zlashtirilishining samaradorligini oshiradi. Shu bilan bir qatorda elektron ta'lim resurslari real hayotlarda namoyish qilinishi qiyin yoxud murakkab bo'lgan jarayonlarni modellashtirish va kuzatish imkoniyatini beradi, o'quv materiallarining o'zlashtirilishi nafaqat darajasiga ko'ra, balki ta'lim oluvchilar erishgan mantiq va qabul qilishlari darajasiga ko'ra ham samarali bo'lishini bildiradi. Elektron ta'lim tizimining ajralib turadigan harakterli tomoni shundan iboratki, unda interaktiv dasturlar yordamida talaba bilan kompyuter o'rtasida muloqatni vaqt fazosining ixtiyoriy qiymatida tashkil etish mumkin. Shu bilan birga o'qituvchi va talaba orasida masofaviy muloqatni o'rnatish imkoniyati yaratiladi [5].

Elektron ta'lim tizimi guruhli o'qitish shaklida ta'limga individual yondashishni amalga oshiradi. O'qitishning texnik vositalarining asosida tashkil etilgan o'quv jarayoni

an'anaviy o'quv jarayonlaridan o'qitishni tashkil etish va o'qitish usullari bilan farqlanadi. O'qitishning bunday shakli asosida bir nechta ma'lum didaktik tamoyillar yotadiki, ularni quyidagicha ifodalash mumkin [5]:

1. O'qitish jarayoni talabani mustaqil o'rganishga qaratiladi. Bu tamoyil o'qitish jarayonida o'qituvchi va talabani rolini aniqlab beradi.

Ma'lumki, o'qituvchi talaba bilan shaxsiy muloqat orqali bilim berish jarayoni sifatini hech qanday texnik vositalar bilan amalga oshirib bo'lmaydi. Lekin bu pedagogik holat ommaviy o'qitish jarayonida samara bermay qoladi.

2. Talabani bilim olishga moyilligi faol xarakterga ega bo'lishi kerak. Kompyuter texnologiyasiga asoslangan o'qitishni faol xarakterli talabani o'z bilimini oshirish bilan o'ta bog'langan bo'lib, u talabani o'quv jarayonida faol qatnashishini talab qiladi. Faol qatnashish esa talabani o'qishga bo'lgan qiziqishi va bilim olish istagidan kelib chiqadi.

3. O'qitish shaxsga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. O'quv jarayonining samaradorligini oshirish imkoniyati individual o'qib-o'rganish faoliyati asosidagina amalga oshishi mumkin. Bunday shaxsga yo'naltirilgan o'qitish ommaviy bilim berish sharoitida faqat kompyuter texnikasi va texnologiyasi asosida tashkil etilgan o'quv jarayonidagina amalga oshadi. Bunda har bir talaba o'quv materialni o'z tempida o'z yo'li bilan bosib o'tadi. Uning o'quv materialini qaysi yo'l bilan qanday tempda bosib o'tishini elektron ta'lim tizimi talabani bilimiga qarab yo'naltiradi. Talaba tizim tomonidan belgilangan dasturni ketma-ket o'qib o'rganishi orqali erishishi kerak bo'lgan bilimni oladi.

4. O'quv materiallari tizimlashtirilgan bo'lishi lozim. Bu tamoyilga ko'ra kursning yoki fanning o'quv materiallari o'quv modullariga - nisbatan mustaqil va maqsadli bilim beruvchi bo'laklarga ajratilishi kerak. Shu bilan birga modullar orasida barcha mavjud mantiqiy va boshqa turli

bog'lanishlar o'rnatilishi lozim. Bir dars uchun mo'ljallangan o'quv materialini shunday bo'lakchalarga ajratish kerakki, ularni o'rganish oson va majburiy bo'lsin. Bu tamoyilni yana kichik qadamlar tamoyili ham deb atashadi.

5. Ijobiy qayta aloqaning mavjudligi. Talaba kichik bo'laklarga ajratilgan o'quv moduli bilan tanishib bo'lgach, o'zini nazorat qilish uchun test ko'rinishidagi topshiriq oladi. Testdan o'tish yoki o'tmasligiga qarab materialni qaytadan o'zlashtiradi yoki keyingi modulga o'tiladi. Bu tamoyil talaba bilimini mustahkamlashga qaratilgan.

6. Qiyinlashib borish tamoyili. Bu tamoyil asosida talabaga kursni bosh qismida oson topshiriqlar va ko'plab yordamchi ma'lumotlar beriladi.

Kursni har bir keyingi qadamlarida yordamchi ma'lumotlar kamayib, topshiriqlar qiyinlashib boradi. Kurs oxiriga borganda talabaga hech qanday yordamchi ma'lumotlar berilmaydi, u topshiriqni olgan bilimlari asosida mustaqil bajarishi lozim bo'ladi.

7. Bilimlarni differensial mustahkamlash tamoyili. Kurs dasturida keltirilgan har bir modulni bir necha marta (3-6 marta) takrorlash, undagi topshiriqlarni bir necha variantlarda bajarish, qo'shimcha topshiriqlarni o'rganish talab etiladi [6].

Xulosa: Bu ishda oliy ta'lim muassasalarida e-learning dan foydalanish tajribasini O'zbekistonda qo'llash usullari tahlil qilindi. «E-learningning ta'lim tizimidagi o'rni va ta'lim sifatini ta'minlashdagi ahamiyati haqida ilmiy muhazalar keltirilgan. Respublikamiz oliy ta'lim tizimida elektron ta'lim tizimi qo'llanishining hozirgi holatini o'rganish orqali, oliy ta'lim tizimida ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda elektron ta'lim tizimining o'rni va ahamiyati ko'rsatildi. Shuningdek, yuqorida keltirilgan tamoyillar asosida tashkil etilgan elektron ta'lim tizimlari ta'lim sifatini oshirishda asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Prenov B.B. va boshqalar. Oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini ta'minlash: E-learning. –T.: 2017, 107-b.
2. Prenov B.B., Atabaeva B.J. Principles of effective application of "E-learning" in the educational system. // Neuroquantology | November 2022, Volume 20 || DOI: 10.14704/NQ.2022.20.15.NQ88236/ ISSUE 15 |PAGE 2485-2491, Nov, 2022, P. 2485-2491.
3. Пренов Б.Б., Атабаева Б.Ж. E-learning таълим тизимида самарали қўллаш тамойиллари (математика фани мисолида) // Инновационные технологии в науке и образовании. –Нукус: 2018, -С.112-115.
4. Морозов И. E-learning в бизнесе: потребности, возможности, перспективы. URL: <http://www.ccc.ru/magazine/depot/06>.
5. Якушева Н.М. О мотивации применения e-learning // Стандарты и мониторинг в образовании. 2011, №6. -С.58-60.
6. Соболева Э.С. Современная подходы в оценке качества e-learning. //Качества образования. 2011, №9. -С. 44-46.
7. Jaxanshaevna, Atabaeva B. "Using a Modular Approach in the Credit System of Training." *JournalNX*, vol. 6, no. 10, 2020.

REZYUME. Bu maqolada jahondagi yetakchi oliy ta'lim muassasalarida elektron ta'limdan foydalanish tajribasi va O'zbekistonda qo'llanilayotgan elektron ta'lim usullari tahlil qilinadi. Elektron ta'lim resurslarini yaratish texnologiyalari va ularning o'quv jarayonlarini takomillashtirishdagi tatbig'i keltirilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье проанализирован опыт использования электронного обучения в ведущих мировых высших учебных заведениях и методы электронного обучения, применяемые в Узбекистане. Представлены технологии создания электронных образовательных ресурсов и их применение в совершенствовании процессов обучения.

SUMMARY. This article will analyze the experience of using e-learning in the world's leading higher education institutions and the methods of e-learning used in Uzbekistan. The technologies for creating electronic educational resources and their study in the improvement of educational processes are presented.

ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАРДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ БЎЙИЧА МУТАХАССИСЛАРНИ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИЛИГИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ

З.П.Расулов – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори

Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти

Таянч сўзлар: спорт, спортчи, тренер, педагогик обрў, психологик хусусиятлар, педагогик такт, мусобака, касб, касбий салоҳият, қобилият, мулоқот, диққат, хотира, психомотор ҳаракат, эмоция, касбий етуклик.

Ключевые слова: спорт, спортсмен, тренер, педагогическая репутация, психологические особенности, педагогические такт, соревнования, профессия, профессиональный потенциал, способности, общение, внимание, память, психомоторное движение, эмоции, профессиональная зрелость.

Key words: sport, athlete, trainer, pedagogical reputation, psychological characteristics, pedagogical tactics, competition, profession, professional potential, ability, communication, attention, memory, psychomotor movement, emotion, professional maturity.

Таълим тизимида тренерлар, тренерларнинг касбий-психологик билимлари ва касбий жараёнга киришишга тайёргарлик масаласини педагогик жиҳатдан тадқиқ қилиш муаммоси республикамизда энг муҳим ўрин тутадиган психологик тадқиқотлардан бири саналади.

Мазкур йўналишда олиб борилаётган илмий тадқиқотлар шуни кўрсатадики, психологиянинг комплекс

тармоқларидан саналган спорт психологияси, касбий психология, меҳнат психологияси ва дифференциал психология каби йўналишларини янада янги илмий-назарий қарашлар билан такомиллаштиради.

Касбий-психологик тайёргарлик муаммосини спорт соҳасида фаолият юритадиган тренерларда ўрганиш билан бир қаторда ижтимоий ва психологик томондан